

Дослідження, розробки, проекти
з питань публічного управління та адміністрування

УДК 351/354

Саханєнко Сергєй Єгорович

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та регіоналістики
Навчально-науковий інститут публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»*

Sakhanienko Sierhieï

*Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor,
Professor of the Department of Public Administration and Regional Studies
Educational and Research Institute of Public Service and Management of Odesa
Polytechnic National University
ORCID: 0000-0001-8376-0328*

Мануїлова Катерина Віталіївна

*доктор наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Одеський національний технологічний університет*

Manuilova Kateryna

*Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor of the
Department of Public Management and Administration
Odesa National Technological University
ORCID: 0000-0002-0721-7232*

Беньков Деніс Олегович

*магістр кафедри публічного управління та адміністрування
Одеського національного технологічного університету*

Benkov Denys

*Master of the Department of Public Management and Administration
Odesa National Technological University
ORCID: 0009-0007-8762-472X*

**ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ**
**INTEGRATION PROCESSES IN HIGHER EDUCATION IN UKRAINE:
PROBLEMS AND CHALLENGES**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем інтеграції вищої освіти України до Європейського Союзу. У статті розглянуто проблеми приведення вітчизняної освітньої сфери у відповідність до освітніх стандартів ЄС.

Наголошено, що перед урядом України стоїть завдання узгодження та гармонізації цілей, освітніх концепцій, змісту навчання, освітніх методів та інструментів вітчизняної вищої освіти з європейськими стандартами. Тому існує нагальна потреба більш детально вивчити особливості функціонування розвитку вітчизняного освітньої сфери та виробити рекомендації щодо вдосконалення вищої освіти в Україні.

Дослідження сучасного стану інтеграції вищої освіти до ЄС. Засвідчило, що освіта України визнана ООН, ЮНЕСКО та іншими. Підкреслено, що Україна є учасником Болонського процесу.

Зазначено, що Україна як учасник загальноєвропейського освітнього процесу, є зацікавленою у використанні перспектив, які відкриває інтеграційний процес європейської системи вищої освіти. Однак, з іншого боку, є ризик того, що наша країна, як учасник інтеграційного процесу, може втратити свою культурну самобутність і освітню унікальність. Наголошено, що інтеграційні процеси, які вже реалізовані в Україні дали позитивні наслідки та підвищили якість освітніх послуг у вишах України.

Для подальшого успішного розвитку вітчизняної системи вищої освіти після перемоги у війні необхідно посилити фінансування освітньої сфери, підняття конкурентоспроможності освітніх закладів через встановлення програми обміну студентами, науковцями, проведеннями спільних наукових досліджень.

Звернено увагу, що ключовим завданням, яке стоїть сьогодні перед вітчизняною системою вищої освіти не лише подальше узгодження, гармонізація та імплементація чинної освітньої сфери відповідно до освітніх стандартів країн ЄС, а й збереження національної ідентичності, вітчизняних освітніх традицій та впровадження найкращих освітніх інновацій в освітню сферу України.

Ключові слова: *вища освіта України, інтеграція, конкурентноспроможність.*

Summary. *The article is devoted to the study of the problems of integration of higher education in Ukraine into the European Union. The article examines the problems of bringing the national educational sphere in line with the EU educational standards.*

It is emphasised that the Government of Ukraine faces the task of aligning and harmonising the goals, educational concepts, content of education, educational methods and instruments of national higher education with European standards. Therefore, there is an urgent need to study in more detail the peculiarities of the functioning of the development of the domestic education sector and to develop recommendations for improving higher education in Ukraine.

Study of the current state of integration of higher education into the EU. It shows that Ukrainian education is recognised by the UN, UNESCO and others. It was emphasised that Ukraine is a member of the Bologna Process.

Furthermore, it is noted that Ukraine, as a participant in the pan-European educational process, is interested in using the prospects offered by the integration process of the European higher education system. However, on the other hand, there is a risk that our country, as a participant in the integration process, may lose its cultural identity and educational uniqueness. It is emphasised that the integration processes already implemented in Ukraine have

had positive effects and improved the quality of educational services in Ukrainian universities.

For the further successful development of the national higher education system after the victory in the war, it is necessary to strengthen the financing of the educational sector, to increase the competitiveness of educational institutions by establishing an exchange programme for students, scientists, and joint research.

It is noted that the key task facing the national higher education system today is not only further harmonization, alignment and implementation of the current educational system in accordance with the educational standards of the EU countries, but also preservation of national identity, national educational traditions and introduction of the best educational innovations into the educational system of Ukraine.

Key words: *higher education in Ukraine, integration, competitiveness.*

Постановка проблеми. Інтеграція України до Європейського Союзу є вельми важливим й актуальним процесом сьогодення, якій впливає на всі сфери життя людини та суспільства. Вітчизняна вища освіта не є винятком із правил й у сучасних умовах в освітній сфері України відбуваються процеси реформування та адаптації вітчизняної вищої освіти до європейської спільноти. Ключовим напрямом реформи є приведення вітчизняної освітньої сфери у відповідність до освітніх стандартів ЄС.

Отже, перед урядом України стоїть важливе завдання узгодження та гармонізації цілей, освітніх концепцій, змісту навчання, освітніх методів та інструментів вітчизняної вищої освіти з європейськими стандартами. Тому існує нагальна потреба більш детально вивчити особливості функціонування розвитку вітчизняного освітньої сфери та виробити рекомендації щодо вдосконалення вищої освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню інтеграційних процесів у вищій освіті присвячено ряд публікацій В. Антонюк, А. Булах, А. Вербицької, Н. Болтянської, О. Кручек, В. Шепітько, О. Шерстюк, Н. Борута, О. Тихонової, Н. Внукової, В. Пивоварова та інших.

Проте, подальшого дослідження потребує з'ясування наслідків інтеграційних процесів на зміни, які відбуваються у вітчизняній вищій освіті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета цього дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати сучасний стан інтеграції вищої освіти до ЄС та виявити тенденції, які гальмують процеси подальшої інтеграції вищої освіти України до освітньої спільноти ЄС.

Виклад основного матеріалу. В Україні зроблені певні спроби до щодо гармонізації чинного законодавства освіти відповідно, до стандартів вищої освіти ЄС.

З 2014 року почала формуватися сучасна нормативно-правова база засад системи вищої освіти України. Зокрема, було прийнято ряд законів, «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність». Означені нормативно-правові акти створили законодавчу основу для позитивних зрушень у сфері системи вищої освіти. ЗУ «Про вищу освіту» передбачає надання вишам України автономії в питаннях внутрішньої організації навчального процесу та розпорядку, освітніх програм тощо. Проте, поки вітчизняні вищі не отримали реальної фінансової автономії.

В нашій державі вже створено більшість стандартів освіти з різних спеціальностей відповідно до «Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти».

Так, у першій редакції «Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) (2005 р.) [1] значну увагу було приділено питанням та рекомендаціям щодо процедур забезпечення

внутрішньої та зовнішньої якості у вищих навчальних закладах [2, с. 5-8]. Впровадження стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти повністю змінило парадигму вищої освіти в країнах Європейського Союзу.

У наступній редакції «Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейський простір вищої освіти (ESG)», (2015 р.) акцент зроблено на студентоцентричності та впровадженню Болонського процесу у вищу освіту ЄС, а також питанням рамок освітніх кваліфікацій, особливостями визнання та сприяння використанню результатів навчання [3, с. 6-8].

Важливе значення, на наш погляд, для України має посилення та поглиблення співпраці між країнами ЄС у сфері вищої освіти. Зазначимо, що розвиток вищої освіти у кожній європейській країні залежить від національної системи освіти та від ступеня рівності та взаємодопомоги окремих учасників та держави в цілому.

Ми вважаємо, що найбільш вдала багатостороння співпраця у сфері вищої освіти є впровадження в національні системи вищої освіти країн ЄС засад концепції Європейського простору вищої освіти та Болонського процесу. Адже Болонський процес передбачає співіснування в єдиному європейському просторі вищої освіти різних політичних, культурних й академічних традицій, які протягом двох десятиліть створили сприятливе підґрунтя для реалізації спільних зобов'язань зі структурних реформ та спільних інструментів у галузі вищої освіти.

Членами Європейського простору вищої освіти та Болонського процесу є 49 країн. З квітні 2022 року у зв'язку з повномасштабними військовими діями на території України Російській Федерації та Білорусі було припинено участь в Європейського простору вищої освіти та Болонського процесу.

Основні аспекти Болонського процесу, який сформувався на європейських просторах за останні кілька десятиліть, містяться в Лісабонській стратегії [4], цілі якої були реалізовані у процесі становлення єдиного європейського простору у сфері науки та освіти в межах втілення заходів Болонського процесу. Країни члени Болонського процесу узгодили питання щодо двоступеневої системи вищої освіти. Підготовка до ступенів бакалавра та магістра як обов'язковою в європейській вищій освіті [5, с. 47].

У рамках Болонського процесу формуються координаційні зв'язки, які сприятимуть подальшому посиленню комунікацій серед учасників освітнього процесу в інтегрованій вищій освіті. Україна у XXI столітті має можливість посилити інтеграцію до європейського простору вищої освіти (тобто до Болонського процесу). Для цього Україна розпочала реформування власної системи вищої освіти відповідно до Болонського процесу. Указом Президента України від 14.09.2000 р. була схвалена «Програма Європейського Союзу для України» [6] та відповідні розпорядження Кабінету Міністрів, Міністерства освіти і науки України, в яких були розроблені засади удосконалення вітчизняної вищої освіти відповідно до європейських стандартів [7].

Першу спробу приєднатися до Болонського процесу Україною було здійснено у 2003 р., коли до нього ще не входила жодна з країн колишнього СРСР. І лише 19 травня 2005 року Україні вдалося стати повноправним партнером [8]. європейських країн у створенні єдиного європейського освітнього простору [9].

Загальновідомим є факт, що стратегічною метою Болонського процесу є підвищення конкурентоспроможності та покращення якості освіти забезпечить подальше розширення експорту освітніх послуг та забезпечення країни висококваліфікованим персоналом. Приєднання України до Болонського процесу означає, що вища освіта в нашій державі

є фундаментальним вибором для подальшого розвитку в напрямку євроінтеграції вищої освіти.

Система освіти України визнана ООН, ЮНЕСКО та іншими міжнародними асоціаціями. Нині в Україні діє двоступенева освітньо-кваліфікаційна система, яка є тотожною до відповідних структур в низці розвинених країн світу. Україна є державою-учасницею Гаазької конвенції про скасування вимоги легалізації іноземних офіційних документів [10]. Україна та ще 43 країни є учасниками Лісабонської конвенції [11] щодо визнання кваліфікацій вищої освіти, яка поширюється майже на всі країни Європи. Варто зауважити, що окрім європейських держав, членами даної конвенції також є Канада, Казахстан, Ізраїль, Сполучені Штати Америки, Білорусь та Австралія. Україна також була включена до «Болонської спільної декларації міністрів освіти Європи» [12] і наразі разом із 47 іншими урядами країн Європи Кабінет Міністрів України безвідривно упроваджує реформу Болонської системи освіти, тому Україна обрала навчальну програму, орієнтовану на європейські стандарти вищої освіти.

Українські дипломи є міжнародно визнаними, а рівень фахової підготовки вітчизняних випускників вищів високо оцінений іноземними роботодавцями. З кожним роком кількість іноземних громадян, які здобувають освіту в вищих навчальних закладах України, зростає, а контингент іноземних студентів в українських університетах становить близько 70 тис. осіб зі 145 країн світу. Підготовку іноземних студентів здійснюють близько 240 вищих навчальних закладів. В Україні існують державні, державні та приватні вищі навчальні заклади типу університетів, коледжів, науково-дослідних інститутів тощо [13].

На перший погляд, означені результати мали б позитивно вплинути на зростання конкурентоспроможності України після приєднання до Болонського процесу. Проте, на практиці ж все набагато складніше. Адже першочерговим завданням європейської освітньої інтеграції є підвищення

конкурентоспроможності країн ЄС, тому «її не можна розглядати ізольовано від процесу глобалізації, інформатизації та віртуалізації людського суспільства. Це не лише складові економічного розвитку, а й частина процесу взаємного проникнення економічної, політичної культурної, освітньої та наукової глобалізації» [14].

Європейська освітня інтеграція є частиною інтеграційної стратегії Європейського Союзу. Інші країни, які вступають у Болонський процес, можуть стати постачальниками спеціалістів виключно для європейського ринку праці без будь-яких національних змін (якщо такими не вважаються гармонізовані дипломи, загальноосвітні програми та нові національні рамки кваліфікацій).

Що стосується розвитку академічної мобільності, то без гідного фінансового забезпечення на національному рівні вона залишається незначною.

Ставлення України до Болонського процесу віддзеркалює невизначеність щодо ідентичності та єдності вітчизняної освітньої системи. З одного боку, Україна як учасник загальноєвропейського освітнього процесу, є зацікавленою у використанні перспектив, які відкриває інтеграційний процес європейської системи вищої освіти. Однак, з іншого боку, є ризик того, що наша країна, як учасник інтеграційного процесу, може втратити свою культурну самобутність і освітню унікальність. Тому, насамперед слід зазначити, що Україні не слід ігнорувати освітню систему Болонського процесу загальноєвропейського характеру, проте нав'язування зовнішніх стандартів українській вищій освіті в повному обсязі також буде мати ряд негативних наслідків. Зокрема, втрата національної ідентичності та вітчизняних освітніх традицій.

Варіантом розв'язку в цій складній ситуації є зацікавленість всіх сторін у взаємному врахуванні інтересів, що не тільки дозволить Україні

адаптувати систему вищої освіти до рівня європейських країн, а й призведе до рівноправного становища вітчизняної освіти у європейському секторі вищої освіти та підвищить його через рівноправне спілкування.

Позитивний європейський досвід розробки та реалізації державних освітніх стандартів освіти в країнах ЄС, а також Болонські рекомендації відносно певних особливостей структурування освітніх програм вишів можна використовувати нашої державі як орієнтири для перегляду вітчизняної державної підготовки фахівців з вищою освітою. Ключовим аспектом у цьому випадку стає не кількість років, витрачених на здобуття вищої освіти та/або наукового ступеня, і не відсоткове співвідношення обов'язкових і вибіркових освітніх компонентів в освітній програмі, а передусім набір загальних і спеціальних компетенцій, необхідних майбутньому фахівцю для конкурентоспроможності на ринку праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інтеграційні процеси, які вже реалізовані в Україні дали позитивні наслідки та підвищили якість освітніх послуг у вишах України.

Для подальшого успішного розвитку вітчизняної системи вищої освіти після перемоги у війні необхідно посилити фінансування освітньої сфери, підняття конкурентоспроможності освітніх закладів через встановлення програми обміну студентами, науковцями, проведеннями спільних наукових досліджень.

На нашу думку, ключовим завданням, яке стоїть сьогодні перед вітчизняною системою вищої освіти не лише подальше узгодження, гармонізація та імплементація чинної освітньої галузі відповідно до освітніх стандартів країн ЄС, а й збереження національної ідентичності, вітчизняних освітніх традицій та впровадження найкращих освітніх інновацій в освітню сферу України.

Література

1. Standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area. URL: <https://www.ehea.info/page-standards-and-guidelines-for-quality-assurance> (дата звернення: 02.09.2023)
2. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. European Association for Quality Assurance in Higher Education. Helsinki, Finland. 2005. 41 p. URL: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/ENQA/05/3/ENQA-Bergen-Report_579053.pdf (дата звернення: 12.09.2023)
3. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels, Belgium. 2015. 32 p. URL: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/ESG/00/2/ESG_2015_616002.pdf (дата звернення: 12.09.2023)
4. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm (дата звернення: 15.09.2023)
5. Хан Є. Участь України у Болонському процесі: 12 років на шляху до європейського освітнього простору. *Європейські історичні студії*. 2017. № 7. С. 45-63.
6. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 14.08.2023)
7. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14.09.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072/2000#Text> (дата звернення: 02.09.2023)
8. National Erasmus+ Office Ukraine – Higher Education Reform Experts Team Institute of Higher Education, NAESU, 2020. 34 p.

9. Болонський процес – ідея «п'ятої свободи» в сучасному суспільстві знань. URL: https://osvita.ua/vnz/high_school/4902/ (дата звернення: 13.09.2023)
10. Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. URL: <https://minjust.gov.ua/dep/ddr/konventsiya-scho-skasovue-vimogu-legalizatsii-inozemnih-ofitsiynih-dokumentiv> (дата звернення: 16.09.2023)
11. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. Ліссабон, 11.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (дата звернення: 13.09.2023)
12. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти». Болонья, 19.06.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text (дата звернення: 15.09.2023)
13. Іноземним студентам. *Офіційний вебсайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inozemnim-studentam> (дата звернення: 15.09.2023)
14. Рудаковський Ю. Кредитно-модульна система організації навчального процесу як необхідна умова інтеграції вищої технічної освіти України. *Вища школа*. 2004. № 5–6. С. 66–69.

References

1. Standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area. URL: <https://www.ehea.info/page-standards-and-guidelines-for-quality-assurance> (date of access: 02.09.2023)
2. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. European Association for Quality Assurance in Higher

- Education. Helsinki, Finland. 2005. 41 p. URL: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/ENQA/05/3/ENQA-Bergen-Report_579053.pdf (date of access: 12.09.2023)
3. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels, Belgium. 2015. 32 p. URL: https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/ESG/00/2/ESG_2015_616002.pdf (date of access: 12.09.2023)
 4. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm (date of access: 15.09.2023)
 5. Khan Ye. Uchast Ukrainy u Bolonskomu protsesi: 12 rokiv na shliakhu do yevropeiskoho osvithnoho prostoru. Yevropeiski istorychni studii. 2017. № 7. S. 45-63.
 6. Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (date of access: 14.08.2023)
 7. Pro Prohramu intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1072/2000#Text> (date of access: 02.09.2023)
 8. National Erasmus+ Office Ukraine – Higher Education Reform Experts Team Institute of Higher Education, NAESU, 2020. 34 p.
 9. Bolonskyi protses - ideia «piatoi svobody» v suchasnomu suspilstvi znan. URL: https://osvita.ua/vnz/high_school/4902/ (date of access: 13.09.2023)
 10. Konventsii, shcho skasovuiu vymohu lehalizatsii inozemnykh ofitsiinykh dokumentiv. URL: <https://minjust.gov.ua/dep/ddr/konventsiiya-scho-skasovue-vimogu-legalizatsii-inozemnih-ofitsiynih-dokumentiv> (date of access: 16.09.2023)

11. Konventsiiia pro vyznannia kvalifikatsii z vyshchoi osvity v yevropeiskomu rehioni. Lissabon, 11.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (date of access: 13.09.2023)
12. Spilna deklaratsiia ministriv osvity Yevropy «Ievropeiskyi prostir u sferi vyshchoi osvity». Bolonia, 19.06.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text (date of access: 15.09.2023)
13. Inozemnym studentam. Ofitsiinyi vebsait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inozemnim-studentam> (date of access: 15.09.2023)
14. Rudakovskiy Yu. Kredytno-modulna systema orhanizatsii navchalnoho protsesu yak neobkhidna umova intehratsii vyshchoi tekhnichnoi osvity Ukrainy. *Vyshcha shkola*. 2004. № 5–6. S. 66–69.